

և ցորեկը հաւասար 12 ժամ. և աս կ'ըսուի Վարնանային գիշերահաւասար. որովհետեւ նոյն օրը գարնանամուտ է. անկէ ինչուան որ յունիսի 21^{ին} խեցգետին մտնէ՝ օրերը աւելի կ'երկրնանան : (Յունիսի 21^{ին} ամառնամուտ է, և արեւը ալ կը սկսի վար իջնալ, որով օրերը կը կարճընան :) Եպտեմբերի 22^{ին} կը մտնէ կշիռ աստեղատունը, և երկրորդ անգամ գիշերահաւասար կ'ըլլայ, որ Վշնանային կ'ըսուի, որովհետեւ ան օրը աշուն կը մտնենք : Մնկէ վերջը կը շարունակուի օրերուն կարճընալը ինչուան գեկտեմբերի 21, որ արեւը այծեղջիւր կը մտնէ, և ձմերային արեւադարձ կ'ըլլայ. ըսել է թէ ան օրը ձմեռ կը մըտնենք, արեւը կը սկսի բարձրանալ, օրերն ալ կամաց կամաց կ'երկրնանան : Մի համառօտ տեղեկութիւնը տալէն ետեւ՝ կը մնայ որ յաջորդ թերթին մէջ առանձին խօսինք ամէն մէկ կենդանակերպներուն նշանակութեւր վրայ. իրաւ որ անոնք բոլոր առասպելեալ ու շինծու պատմութիւններ են, և մեր սրբազան կրօնքին ծանրութեանը չեն վայլեր. բայց քանի որ աս նշանները մեր օրացոյցներուն մէջ կը գործածենք՝ անոնց նշանակութիւնը գիտնալն ալ ամօթ չէ :

ԲՆԱԿԱՆ ՊԵՏՄՈՒԹԻՒՆ

Զ :

Եթէ գու ագուցեր ձիոյ զօրութիւն, և զքեցուցեր զրահ ընդ պարանոցաւ նորա. արկեր զնովաւ սպառազնութիւն, և փառս լանջաց նորա զլանգը գնութիւն : Որոտայ ի գաշտի և գափր հատանէ. ելանէ ի գաշտ զօրութեամբ. ի պատահէ նեախից արհամարհէ, և ոչ գարձցի յերկաթոյ : Ի վերայ նորա շողան աղեղն և սուսեր, և շարժիւն վահանի և նիզուկի. և բարկութեամբ ապականէ զերկիր. և ոչ հաւատայ մինչև փող հարկանիցի. և իբրեւ փող հարկանի, նա վաշ վաշ կարգայ. ի հեռասանէ առնու զհոտ պատերազմի, վազս առնելով և փռնելով :

ՅՈՎԻ

Որպէս նըժոյգ յաղթող մարտից ամէն ի զրժուարին զարդուէ զնուցն ամայի, Մեղի տանուան հանգոյն ի զեղծ հանգըստան Անտանձ ըզթափ առնու ի վտառս ի դարման, Ըջձայն փողոյ թէ լըսիցէ յեղակարծ, Կամ թէ շողալ տեսցէ ըզսայր սուսերաց, Անգր առ ժամայն խրխրնջելով կայ յառի, Հուր տենչանացն ի ռազմ ի լանջան վառի Քաջամարտիկ տանել ի նուս վերելեակ, Դրբնդելով գոռալ ի խռան գըժընդակ, Այսպէս զարթեալ յանկարծ ընդոտտ պարմանին Այն ինչ հարան յաջորն նըշոյք պողպատին :

ԹԱՍՍՈՅ

ՍԱՐԴՈՒՍ շատ մեծ պարծանք է որ կըցեր է աս խրոխտ ու սրտոտ կենդանին նուաճել ու իր կամացը հնազանդեցընել. անանկ որ պատերազմի մէջ իրեն թէ քաջած վտանգներուն և թէ փառաւոր յաղթութիւններուն անիկայ ալ մասնակից կ'ըլլայ. իր տիրոջը պէս ինքն ալ անվախ է. կը տեսնէ վտանգները ու համարձակ մէջը կը մտնէ. զէնքի ձայներուն կը վարժի, մանաւանդ թէ ան ձայներով շատ ալ կը զուարճանայ. որսի ատեն, հանդէսներու, ձիւնթացներու մէջ կրակ կը ցատքէ աշուրներէն : Որչափ որ հլու է մարդուս, այնչափ ալ սրտոտ է. բայց կիրք ելած ատենն ալ չափը չանցընէր, ինքը զինքը ուղած ատենը կը բռնէ. զինքը կառավարողին ոչ միայն կը հնազանդի, հապա կարծես թէ անոր ակնարկութենէն կը հասկընայ ու կամքը կը կատարէ. յարձրկիլ պէտք է նէ կը յարձրկի, կենալու է նէ կը կենայ, վերջապէս իր տիրոջը կամքէն դուրս չելլեր, ու ինչուան իր կեանքը կը դնէ անոր վրայ :

Միայն այսպիսի բնաւորութիւն կ'ուսնենայ ան ձին որ կրթութեամբ է, և պըղտիկութենէ սկսած է մարդուս ծառայել. ան ատեն կը սկսի կրթութիւն երբոր իր ազատութիւնը կը կորսընցընէ :

Որովհետեւ Եւրոպայի ամէն կողմերն ալ հիմա մարդաբնակ է, անոր համար հոն վայրի ձի չգտնուիր :

Մի կենդանին բնութեամբ հեզ է, ու խիստ դիւրաւ կ'ընտանենայ մարդուս հետ. ուստի ոչ երբէք տնէն կ'ել-

լէ անտառները կամ լեռները փախչելու . ընդհակառակն թէ որ դիպուածով դուրս տեղ մնացած ըլլայ, նորէն կը դառնայ իրեն բնակարանը, թէ պէտք և կերակուրը խեղճ ըլլայ ու ամէն օր նոյն կերակուրը ուտէ, ան ալ չափով :

Ձիուն բնաւորութեան կատարելութիւնը բոլորովին մարդուս տուած կը թուութենէն է . մարդս ալ ուրիշ ամէն կենդանիներէն աւելի ասոր կըրթուութեանը վրայ հոգ կը տանի . բայց աշխատանքին պտուղը ուղածէն ալ աւելի կը վայելէ :

Ձիուն տեսքը մէկալ ամէն կենդանիներէն վեհ ու աղուոր է . հասակին մեծութենէն զատ՝ անդամներն ալ շատ համեմատ են . իրմէ մեծ ու իրմէ պզտիկ կենդանիներուն հետ բաղդատելու ըլլասնէ, իշուն ձեւը տգեղ կը տեսնես, առիւծին գլուխը մեծ, եզան ոտըները՝ մարմնոյն մեծութեանը նայելով բարակ ու կարճ, ուղտին տեսքը անշնորհք ու դանդաղ, ռնգեղ ջիւրին ու փղին ձեւը անձուռնի : Ձին գլուխը վեր տնկած ատենը կարծես թէ չորքոտանեաց կարգէն դուրս կ'ելլէ, ու մարդուս երեսը կը նայի, աչուրները վաւրուռուն ու խիստ բաց են, ականջները վայելուչ ու չափաւոր, գլուխն ու վիզը աղուոր բաշով ծածկած, պոչը թանձր ու երկայն : Երաւ է որ առիւծին պէս պոչը չկրնար վեր բռնել, բայց կրնայ դէպ'ի երկու կողմը շարժել՝ ճանձերը վաւրտելու համար . վասն զի թէպէտ կաշին խիստ հաստ ու մազոտ է, բայց սաստիկ ալ ըզգայուն է :

Ձիու մը բնաւորութիւնը ականջներուն շարժումներէն բաւական կ'իմացուի . քալելու ատենը լաւ ձին ականջները դէպ'ի առջև կը տնկէ . յոգնած ձին ականջները կը կախէ . սրդողկոտն ու չարասիրտը անդադար ականջներուն մէկը առջև՝ մէկալը ետև կը տանի : Ար և իցէ ձի ուսկից որ ձայն մը լսէ՝ ականջները դէպ'ի ան գին կը դարձնէ . թէ որ ուսին

կամ գաւակին զարնես, ականջները ետև կը դարձնէ :

Հարկաւոր բաներէն մէկն է ձիուն տարիքը ճանչնալը : Ենդհանրապէս ձիուն տարիքը իրեն ականներէն կը ճանչցուի : Երաւասուն ակաւայ ունի ձին, այսինքն քսանըչորս աղորիք, չորս սկունդ ականներ, տասուերկու հաստ առջևի ականներ, մատակները սկունդ ակաւայ չունին . ունենանն է ալ խիստ կարճ են . աղորիքներէն տարիքը չիմացուիր, հապա մէյմը առջևիններէն, մէյմըն ալ սկունդ ականներէն : Ենչուան տասուերեք՝ տասնըչորս տարին դժուար կ'իմացուի տարիքը . բայց ան ատենէն յօնքին մէկ քանի մազերը կը սկսին ճերմըկնալ : Երբեմն կը ճանչցուի նաև քիմքին խոռոչներէն, որ քանի որ ձին ծերանայ՝ խոռոչներն ալ կը կորսուին :

Երկու տարուան կամ երկուք ու կէս տարուան կրնայ ձին ծնանիլ, բայց ինչուան չորս կամ չորս ու կէս տարուան չըլլայ՝ լաւ քուռակ չբերեր : Փորձուած բան է որ ձիերը ցեղ կը քաշեն, ու իրենց թէ լաւ և թէ գէշ բնաւորութիւնները քուռակներուն ալ կ'անցնեն :

Ես ալ գիտուած է որ ձիուն բնականութիւնը երբոր չոր երկիր ըլլայ, ձին ալ զգաստ, վազուկ ու ուժով կ'ըլլայ, ոտուրները ջղոտ, ու անոնց կոշտերը պինտ . իսկ ջրոտ տեղուանք ու խիստ պարարտ արօտներու մէջ՝ գլուխը խոշոր, ու մարմինը դանդաղ կ'ըլլայ, սրունքները հաստ, կոշտերը տգեղ, ու ոտուրները տափակ : Ես ամէն տարբերութիւնները կ'իմայէն ու կերականութենէն կ'ըլլան :

Ձիուն շատ ապրիլը իրեն մեծնալուն համեմատ է . երբոր ձի մը չորս տարուան մէջ աճումը կ'առնէ, կըրնայ ինչուան 25 կամ 30 տարի ապրիլ :

Ձին ատենէն 'ի վեր խիստ անուանի են հայաստանի ձիերը, և տաճկերէն Էօհէյան ըսուածներուն ընտիրները հայաստանէն կ'ելլեն : Եսոնք քիչ մը պզտիկ են, ու Երաբիայի

ԼճԳՆԱՅԻ ՖԻԵՐ :

a ԼճԳՆԱՅԻ ՈՒՆԸ ԳԱՆՈՒՆ ԱՂՎԻԿ ՃԻՆ : — b ՀԷԹԸՆՈ ԳԱՆՈՒՆ ՃԻՆ : — c ԼՃԵՆՈ ՃԻ : — d ՈՐՄԻ ՃԻ : — e ՁԻՐՆԹԱՅԻ ԵԱՐՄԱՐ ՃԻ :

ձիերուն տեսքը չունին, բայց անոնցմէ շատ աւելի վազուկ ու դիմացկուն են։
Խիստ հռչակաւոր են Ղրաբացւոց ձիերը իրենց տեսքին և ուժին կողմանէ։

Սպանիայի ձիերն ալ խիստ անուանի են. տեսքերնին գեղեցիկ ու ոտուրնին ցած է. վազելու ատեն խաղուն, արագաշարժ, վառվռուուն ու կրակոտ. գոյներնին սովորաբար սևեկակ կ'ըլլայ, բայց ամէն գունով ալ կը գտնուի։ Ղմէն ձիերէն աւելի ասոնք յարմար են պատերազմի, հանդիսի, ու ձիւնթացի։

Բնգղիայի ձին շատ կը նմանի Ղրաբիայի ու Հայաստանի ձիերուն. ուժով, դիմացկուն, յանդուգն ու կրտրիճէ, որսի ու ձիւնթացի շատ յարմար։

Բտենով Խտալիայի ձիերն ալ աւելի գեղեցիկ են եղեր. բայց հիմա անոնց ցեղը աւրուած է կ'ըսեն, թէպէտ և դեռ կը գտնուին գեղեցիկ ձիեր՝ Կափուրի երկրին մէջ։

Տանիմարբայի ձիերը մեծ ու գեղեցիկ են, և առջիններէն աւելի յարգի կը սեպուին կառքի լծելու համար։

Վերմանիայի ձիերն ալ գեղեցիկ են. բայց ընդհանրապէս թանձրամարմին ու ծանր են։ Բնդ հակառակն Սաճառստանի ու Սփանսիլանիայի ձիերը շատ թեթեւ ու արագաշարժ են։ Բսոնք կը թողնեն սովորաբար անտեղացի հայ կտրիճներն են, որ աս կողմանէ ալ մեծ անուն ունին Եւրոպացւոց մէջ։

Հոլանտայի ձիերը, մանաւանդ Ֆրիզիա գաւառիները կառքի լծելու խիստ յարմար են։

Վաղղիա ամէն տեսակ ձի կը գրտնուի, բայց աղէկները քիչ են։

Տաճիկ ձի կամ Ղրպի ձի ըսուածը Ղրաբիայի անապատին վայրի ձիերէն առաջ կուգայ, և Բսիայի ու Բփրիկէի մէջ խիստ շատ կը գտնուի։ Բսիկայ ան աստիճան վազուկ է որ ջայլամն ալ կ'անցնի։

Ղրաբացի չկայ որ ձի չունենայ, թէպէտ և խիստ աղքատ ըլլայ։ Բսոնք իրենց ձիերուն ցեղը աղէկ կը պահեն,

և անոնց սերունդը ու ազգաբանու թիւնը գիտեն, ու կարգաւ կը համրեն։ Ղրաբացիք վրանաբնակ ըլլալով, իրենց ձիերովը նոյն վրանին մէջ կը բռնակին մէկտեղ. մատակներուն ամենեւին չեն զարներ. անոնց հետ քաղցրութեամբ կը վարուին ու ստէպ կը խօսին, և վրանին մեծ հոգ կը տանին, և ինչուան որ հարկ չըլլայ չեն զարներ. անոր համար ալ ասպանդակին ծայրովը կողին դպածնուն պէս սաստիկ արագութեամբ կը վազեն, և դիմացնին ինչ որ հանդիպի՝ ցանկ կամ փոս, վրայէն կը ցատքեն անդին կ'անցնին։

Բս Ղրպի ձիերը միջակ մեծութիւն ունին, աւելի երկայնի վրայ ու նիհար են քան թէ գէր։ Ղրպի ձին ամէն ատեն աշխարհիս մէջ առջի ձին սեպուած է՝ իրեն թէ լաւութեանը համար, և թէ գեղեցկութեանը։

Ձին հինգ տեսակ խինջալ ունի իրարմէ տարբեր, որ այլ և այլ կիրքերու նշան են. ինչպէս ուրախութեան, սիրոյ, բարկութեան, վախի ու ցաւի։ Փորձուած է որ ան ձիերն որ ստէպ կը խինջան, մանաւանդ ուրախութեան ատեն, անոնք շատ լաւ ձիեր են։ Ձին ուշ կը մոռնայ իրեն եղած չարիքը, և աւելի դիւրաւ կը բարկանայ՝ քան թէ եղը։ Վիչ կը քնանայ ձին. շատ շատ՝ իրեք կամ չորս ժամ. երբոր խիստ յոգնած ըլլայ, կերակուրէն ետքը նորէն կը քնանայ։

Բյլ և այլ երկիրներ որովհետև զանազան բաներու կը գործածուին ձիերը, անոր համար իրենց կերակուրն ալ տարբեր է։ Ղրաբացիք ու Պերպերիստանցիք որսի գործածուած ձիերուն խիստ քիչ անգամ խոտ ու դարի կը կերցընեն. հապա ընդհանրապէս արմաւ, և ուղտի կաթ՝ ամէն առաւօտ ու իրիկուն։

Պարսկաստան ձիերը գիշեր ցորեկ դաշտերու մէջ բաց տեղ կը թողուն. բայց օդին փնասակարութեան պաշտպանելու համար վրանին աղէկ մը կը ծածկեն, մանաւանդ ձմեռը։

Պարսիկները ձիուն տակը չոր խոտ գնելու տեղը, աւագն ու հողը լաւ մը կը չորցնեն ու անոր ոտքին տակը կը փռեն. ձին անոր վրայ շատ հանգիստ կը պառկի ու կը քնանայ :

Բնէկ ձիերը ցուրտ երկիրներու մէջ ալ կը գտնուին, միայն թէ խոնաւ չըլլայ : Իսլանտայի մէջ որ խիստ ցուրտ երկիր է, ձիերուն չորցած ձուկ կուտան, և սակայն խիստ ուժով են, թէպէտ և պզտիկ. ան աստիճան պզտիկներ կը գտնուին, որ մանր տղաք միայն կրնան վրանին հեծնալ :

Աբրահայի երկիրը, ու Տոն գետին քովերը, որ Պուճագ թաթար ալ կ'ըսուի, ձիերը դաշտերու մէջ արձակ կը քալեն՝ չորս հինգ հարիւրը մէկտեղ. երկիրը ձիւնով ալ ծածկուած ըլլայնէ, իրենք առջևի ոտուրներով ձիւնը մէկգի կ'առնեն ու տակի խոտերը կ'ուտեն : Երկու իրեք ձիաւոր աս խումբերը կը հովուեն, և միանգամայն պահպանութիւն կ'ընեն անոնց : Բնէն խումբի մէջ մէյմէկ գըլխաւոր ձի կայ որ անոնց կ'առաջնորդէ, կարգ կը դնէ, ու քալելու կամ կենալու նշան կուտայ. երբոր աւազակ կամ գայլ յարձակի վրանին, մէկէն զիրենք կարգի կը դնէ : Բն գլխաւորը խիստ արթուն ու աշխոյժ է. ստէպ իր խումբին չորս դին կը պտըտի. թէ որ ձիուն մէկը իր կարգէն դուրս ելլէ, կամետե մնայ, մէկէն քովը կը վազէ, ուսին զարնելով նորէն իր կարգը կը բերէ : Գլխաւորը չորս հինգ տարի աշխատելէն ետքը երբոր կը սկսի ուժէ իյնալ, ան ատեն ուրիշ փառասէր ձի մը իր ուժին վրայ վստահացած՝ խումբին մէջէն կ'ելլէ, ու ծեր գլխաւորին հետ կը ծեծկուի. թէ որ ինքը յաջիւթ է, մէկալներուն գլուխ կը կենայ, ու զանոնք իրեն կը հնազանդեցնէ :

Ֆինլանտիայի մէջ մայիս ամսուն երբոր ձիւները կը սկսին հալիլ, ձիերը իրենց տէրերուն քովէն կ'ելլեն, ու անտառներուն մէջ մասնաւոր տեղ մը կը ժողովուին, իբր թէ առաջուց մէկմէկու հետ խօսք դրած ըլլային

հաւաքուելու : Հոն ամէնքը խումբ խումբ կը բաժնուին, և աս խումբերը իրարու հետ ամենեւին չեն խառնուիր. ամէն խումբ արծելու համար անտառին մէկ կողմը իրեն կ'առնէ, և ան երկրին կտորը իրեն կը սեպհականէ, ու մէկմէկու բաժնին մէջ չեն երթար : Երբոր իրենց արօտը հասնի, ան տեղը կը թողուն՝ ուրիշ տեղ կ'երթան, և հոն ալ նոյն կարգը կը պահեն :

Բերիկայի իր ձինիա ըսուած նահանգին մէջ վայրի ձիեր ալ կան. ասոնք այնպէս կատաղի կ'ըլլան որ քովերնին մարդ չկրնար մօտենալ. թէ որ մէկը կարենայ ասոնք բռնել ու սանձել՝ իրենք կ'ըլլան : Վայրի ձին շատ կը գտնուի նաև Թաթարստան, մանաւանդ Վասպից ծովէն անդին. երկրոցիք աս ձիերը բռնելու համար՝ որսի թուչուններ կը բանեցնեն՝ որ մասնաւոր աս բանիս համար ալ կը վարժեցնեն. աս թուչունները կ'երթան ձիերուն գլուխն ու վիզը այնչափ կը կտցեն որ ձիերը կը յոգնին անոնց հետ կռուրտելէն ու գիւրաւ ձեռք կ'իյնան :

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՃԱՏՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

Նորոգ ճրագ շինելու ներդրել :

ՏՆԱԿԱՆ տնտեսութեան մէջ հարկաւոր բաներէն մէկն ալ ճրագ շինելն ըլլալով ամէն օր նոր գիւտերով կը կատարելագործուի աս արհեստը :

Բնէն մարդ գիտէ թէ ճրագին նիւթը կենդանեաց հալեցուցած ու մաքրած ճարպն է որ ճրագու ալ կ'ըսուի : Հոս դնենք թէ ճրագուն ինչպէս գործածելու է, և թէ աղէկ ճրագ շինելու համար ինչ գիւտեր գտնուած են : Արպէս զի ճրագը աղէկ ըլլայ՝ պէտք